

5. Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. Т. I. / наук. кер. проекту Б. Кассен, К. Сігов – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – 576 с.
6. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала / Костенко Ліна. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 1999. – 32 с.
7. Погрібний А. Розмови про наболіле, або якби ми вчилися так, як треба... / Анатолій Погрібний. – К.: Видавничий центр «Проміт», 2000. – 320 с.
8. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти / Олександр Потебня. – Нью-Йорк: Українська вільна академія у С.Ш.А., 1992. – 155 с.
9. Рашкевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Ярослав Рашкевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. – 360 с.

* * *

УДК

Сергій Путров, канд. педагогічних наук, доцент Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Україна, м. Київ

Здоров'я людини як предмет соціально-філософського аналізу

Здоров'я людини як комплексний компонент життєдіяльності людини потребує значної уваги, як з боку науковців, так і з боку держави, у зв'язку з тим, що здоров'я нації є невід'ємною частиною суспільного багатства, а показники стану здоров'я населення є важливим критерієм якості життя суспільства.

Ключові слова: здоров'я, людина, соціально-філософський аналіз.

Сергій Путров. Здоровье человека как предмет социально-философского анализа

Здоровье человека как комплексный компонент жизнедеятельности человека нуждается в значительном внимании, как со стороны научных работников, так и со стороны государства, в связи с тем, что здоровье нации является неотъемлемой частью общественного богатства, а показатели состояния здоровья населения являются важным критерием качества жизни общества.

Ключевые слова: здоровье, человек, социально-философский анализ.

Sergiy Putrov. Health of man as object socially-philosophical analysis

Health of man both the complex component of vital functions of man needs considerable attention, both from the side of research workers and from the side of the state, in connection with that a health of nation is inalienable part of public riches, and indexes of the state of health of population are the important criterion of quality of life of society.

Keywords: health, man, socially-philosophical analysis.

Проблема здоров'я людини є однією з найскладніших і актуальніших. Філософія з певним правом відносить її до сучасних глобальних проблем. Одним з найважливіших завдань, що покликані вирішувати науки про людину, є розроблення проблеми здоров'я людини як фундаментального права та особливої цінності сучасної цивілізації. Актуальним є розгортання наукових досліджень не лише на медико-біологічному або психологічному, але й на філософському рівні. У той же час ефективно вирішення проблеми здоров'я можливе лише на основі міждисциплінарного підходу, що розробляється в рамках філософії.

Стан здоров'я людини є одним з найважливіших показників, що визначають потенціал країни. Саме тому найважливіше соціальне завдання, яке сьогодні стоїть перед системою освіти, полягає у формуванні, збереженні та зміцненні здоров'я підростаючого покоління. Але, на жаль, у сучасних дослідженнях з педагогіки, психології та медицини особливо підкреслюється, що стан здоров'я української нації значно погіршується: спостерігається зростання числа хронічних захворювань, соціально небезпечних інфекцій, психічних розладів, алергічних і імунних порушень (В.А. Ананьєв, Е.І. Глебова, В.В. Марков, Г.С. Нікіфоров, Н.К. Смирнов та ін.); збільшується кількість людей, страждаючих різними формами адиктивної поведінки, причинами виникнення якої все частіше стають порушення соціального і духовно-етичного здоров'я людини (Я.І. Гилінський, І.Н. Гурвіч, Е.М. Казін, Б.М. Левін, Т.Т. Шеліна та ін.).

С.О. Омельченко стверджує, що «у країні склалася кризова соціально-економічна ситуація, яка призводить до значного погіршення здоров'я населення, підризу системи охорони його здоров'я і руйнування економічних умов її подальшого розвитку, яка ще довго буде відображатися не лише на демографічному, а й на соціально-економічному розвитку країни» [8, с.72].

У роботах М.М. Амосова, І.І. Брехмана, А.Я. Іванюшкина, А.М. Ізуткіна, Ю.П. Лісичина, В.Д. Жірнова, В.П. Петленко, А.В. Сахно, І.А. Серової, М.Ф. Сікач, Г.І. Царегородцева, Ю.М.

Хрустальова, Б.Г. Юдіна та ін. спостерігається природничонауковий і гуманітарний підходів до проблеми здоров'я, досліджуються цінності і життєві орієнтації, духовні і етичні детермінанти благополуччя людини.

Як вказує О.Т. Марків, «для формування здорового суспільства потрібно, щоб більшість його членів усвідомлювали ідеологію збереження здоров'я, а соціально-політична, наукова та освітня еліта має стати провідником та фундатором соціальних норм, призначених зберегти здоров'я. Здатність до збереження здоров'я розглядається як основа буття людини, де основним є усвідомлення важливості здоров'я, здорового способу життя для цієї життєдіяльності особистості, це характеристики, особливості, які спрямовані на збереження фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я – свого та оточуючих» [6, с.181].

У даний час доводиться констатувати відсутність загальноприйнятого трактування поняття «здоров'я». Різноманіття поглядів на сутність поняття «здоров'я» і безуспішність спроб виробити єдину, погоджену думку значною мірою пояснюється тим, що здоров'я є досить складне явище, характерні і значимі сторони якого важко виразити коротко і однозначно.

Сьогодні науковці нараховують близько 300 визначень цього поняття. Широко відомим є визначення поняття «здоров'я», прийняте Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), яке трактується як стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя людини, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

Е.Г. Булич та І.В. Муравов наводять 99 визначень терміна «здоров'я», стверджуючи, що різноманітність уявлень про нього була й залишається природним результатом недостатці знань про сутність здоров'я [2, с.35-52].

Самостійним питанням проблеми здоров'я є класифікація та аналіз вже запропонованих визначень. У зв'язку з цим привертає увагу робота П.І. Калью, в якій представлено понад 80 дефініцій здоров'я, запропонованих представниками різних наукових шкіл і напрямів. Зібраний П.І. Калью перелік є далеко не повним, але навіть він вказує на різноманіття трактувань і різноманітність ознак, використаних при виявленні сутнісних характеристик цього поняття. Серед визначень здоров'я домінують такі, які вказують на:

- 1) нормальну функцію організму на усіх рівнях його організації (від генетичних до організмів структур); нормальне протікання фізіологічних і біохімічних процесів, які сприяють індивідуальному виживанню і відтворенню;
- 2) динамічну рівновагу організму і його функцій з довкіллям;
- 3) здібність до повсякденного виконання основних соціальних функцій, участь в соціальній діяльності і суспільно корисній праці;
- 4) здатність організму пристосовуватися до постійно змінних умов існування в довкіллі, здатність підтримувати постійність внутрішньої середовища організму, забезпечуючи нормальну життєдіяльність;
- 5) відсутність хвороби і хворобливих змін;
- 6) повне фізичне, духовне, розумове і соціальне благополуччя, гармонійний розвиток фізичних і духовних сил.

У «Словнику-довіднику «Безпека: теорія, парадигма, концепція, культура» поняття «здоров'я» визначається як «природний стан організму, що характеризується гармонією з навколишнім середовищем і відсутністю хворобливих змін».

Останнім часом усе більшої ваги набирають дослідження, в яких поняття «здоров'я» розглядається з точки зору системного підходу. Так, Г.Л. Апанасенко зазначає, що людина – це система з пірамідальним принципом побудови, у якій необхідно виділяти три рівні – нижчий (тілесний), середній (психічний) і верхня (духовний) елемент [1, с.8]. Як зазначає Г.Л. Апанасенко, нова феноменологія здоров'я виділяє три рівні здоров'я – безлічний, межовий (донозологічна форма) і рівень становлення патологічного процесу. Необхідність повернення індивіда до безпечного рівня здоров'я – це запорука формування кожної нації зокрема і здоров'я населення світу загалом [1, с.12].

Як вважає О.І. Міхєнко, «здоров'я – це завжди результат взаємодії особистості й оточення, яке не можна зрозуміти без комплексного вивчення біосоціального феномена людини» [7, с.19]. Автор вказує, що «безуспішність спроб створити єдину погоджену думку пояснюється тим, що здоров'я людини являє собою складну понятійну конструкцію, в якій досить важко коротко і однозначно виділити багатогранні її сторони» [7, с.18].

Необхідно й голівною передумовою збереження здоров'я є здоровий спосіб життя, як якась еталонна модель, система загальних умов, приписань, заходів, сукупність подібного, але не тотожного, продукту колективної творчості.

М.С. Гончаренко та В.С. Новикова визначають поняття «здоров'я» як «інтегративну цілісність людини, що виявляється в оптимальній єдності соціального і біологічного аспектів розвитку індивідуальності на основі пріоритету духовно-моральних цінностей у конкретних умовах життєдіяльності» [4, с.39].

Як вважають М.Я.Віленський та С.О.Авчиннікова, становлять інтерес ті його формулювання, де втримання не обмежується медичними й біомедичними параметрами, а акцентується його ціннісна значимість для людини й суспільства: здоров'я як цінність (А.Я. Іванюшкін); компонент людського щастя, одне з невід'ємних прав, умова успішного соціального й економічного розвитку (С.Г. Жук); результат власної діяльності людини (М.М. Амосов); галузь людської культури (М.Б.Каченовський); норма творчого життя (Н.К.Смирнов); як здатність до самозбереження, саморозвитку й самовдосконалення (В.А.Лицук і О.Н.Мосткова) [3,с.3].

Вивчення сутнісних ознак здоров'я показує, що всі визначення можна представити декількома моделями: медична модель, яка передбачає таке визначення, що містить лише медичні ознаки і характеристики здоров'я (відсутність хвороб і їх симптомів); біомедична модель, яка розглядає здоров'я як відсутність у людини органічних порушень і суб'єктивних відчуттів нездоров'я; біосоціальна модель, яка в поняття здоров'я включає біологічні і соціальні ознаки, що розглядаються в єдності, але при цьому останньою віддається перевага; ціннісно-соціальна модель, в якій здоров'я розглядається як цінність, необхідна передумова для повноцінного життя, задоволення духовних і матеріальних потреб, участь в праці і соціальному житті.

Відмітимо, що у визначенні поняття «здоров'я» в одному випадку акцентується увага на його стані, в іншому – здоров'я розглядається як динамічний процес, у третьому – причетність здоров'я до якоїсь однієї категорії не абсолютизується. У зв'язку з цим найбільш прийнятним можна визнати визначення поняття «здоров'я», яке надає В.П. Казначєв. Учений вважає, що здоров'я індивіда є динамічний стан, процес збереження і розвитку його біологічних, фізіологічних і психічних функцій, оптимальної працездатності і соціальної активності при максимальній тривалості життя.

В.М. Оржеховська вважає, що «здоров'я в сучасному світі розглядається не лише як ресурс, а як межа життя, виділяючи чотири складові здоров'я» [9,с.29]. На думку автора, «фізична складова здоров'я – це правильне функціонування всіх систем організму, позитивне ставлення до свого здоров'я, прагнення фізичної досконалості й загальної фізичної працездатності, загартованість організму, додержання раціонального режиму дня, харчування, виконання вимог особистої гігієни; психічна (психічний комфорт) – відповідність когнітивної діяльності календарному віку, розвиненість довільних психічних процесів, наявність саморегуляції, позитивних емоцій, відсутність акцентуації характеру і шкідливих звичок; соціальна (соціальне благополуччя) – це передусім сформована громадянська відповідальність за виконання соціальних ролей у суспільстві, позитивно спрямована комунікативність, доброзичливість у ставленні до людей, здатність до самоактуалізації в колективі, високий соціальний статус у ньому, самовиховання; духовна (душевна) – пріоритетність загальнолюдських цінностей, наявність позитивного ідеалу, що відповідає національним і духовним традиціям, працелюбність, доброзичливість, почуття прекрасного в житті, природі, мистецтві» [9,с.29-30].

У ХХ столітті однієї з характерних меж наукового пізнання стало системне мислення. Значний вплив на становлення системної теорії зробили як праці філософів, так і праці психологів Б.Г.Ананьєва, М.Я. Басова, В.М. Бехтерева, А.Ф. Лазурського, Б.Ф. Ломова, В.Н. Мясіщева та ін. Серед авторських точок зору на ідею системності при розгляді людини особливою конструктивністю відрізняється позиція Б.Ф. Ломова, згідно якої людина – це складна жива система, життєдіяльність якої забезпечується на різних рівнях функціонування: біологічному, психологічному і соціальному. На кожному з них здоров'я людини має особливості свого прояву. На біологічному рівні під здоров'ям розуміється динамічна рівновага усіх внутрішніх органів і їх адекватне реагування на вплив довкілля (У. Кеннон, А.А. Маркосян, Н.І. Пірогов, Г. Спенсер, А. Тхакер і ін.). Уявлення про сутність здоров'я на психологічному рівні поки що далекі від бажаної ясності, проте на даному рівні питання здоров'я так чи інакше пов'язані з особистісним контекстом розгляду, в рамках якого людина розглядається як психічне ціле (Б.В. Зейгарник, С.С. Корсаков, А.Ф. Лазурський, Б. Пере, Л.Л. Рохлін і ін.). Перехід від психологічного до соціального рівня досить умовний. Інакше кажучи, людина з'являється на цьому рівні перш за все як істота суспільна і, відповідно, на передній план виходять питання впливу соціуму на здоров'я особи. На психічне здоров'я здійснюють вплив різні соціальні зв'язки. При цьому наслідки дій можуть мати як негативний, так і позитивний характер. В.І. Горова та Н.Ф. Петрова Н.Ф. вказують, що лише люди із здоровою психікою зазвичай відчувають себе активними учасниками соціальної системи [5,с.29-30].

У філософському плані проблема здоров'я – це проблема цілісності людини, яка включає проблему особистої участі та зусиль в підтримці здоров'я. Філософія здоров'я розглядає сутність людини як певний потенціал, який має бути реалізований у процесі існування людини.

О.В. Терентьев вказує, що життя людини, побудоване поза реалізацією свого сутнісного потенціалу, перетворюється на просте існування [10,с.5]. Існування поза своєю суттю приводить до духовного страждання, а на фізичному рівні є симптомом патології, що насувається. Збереження здоров'я – це підтримка здоров'я, що досягається різною технікою узгодження існування з суттю людини.

Здоров'я є досить складним предметом для наукового аналізу. Переплетені суб'єктивні і об'єктивні сторони життєдіяльності людини. Об'єктивні характеристики здоров'я завжди виражені у суб'єктивній, навіть віртуальній формі. Відчуття благополуччя є умовою творчого початку в людині. Здоров'я слід розглядати як творчість, яка включає відчуття віртуальності і справжньої реальності, пов'язаної з розкриттям внутрішніх резервів людини. Філософія намагається з'ясувати сутність феномену здоров'я, розглядаючи цей феномен у системі «людина-світ». Виходячи з концепції філософії як мистецтва життя, здоров'я пропонує і високу духовність, і витончену техніку для своєї підтримки. Філософія як мистецтво життя, як особливе ставлення до життя, в якому велике значення має здоров'я, само здоров'я продукується різною технікою, прийомами, способами ставлення до світу. Мистецтво життя включає пошук шляхів до власного благополуччя через розкриття внутрішнього сутнісного потенціалу людини. Здоров'я є одним з умов ефективної професійної діяльності сучасної людини. Воно складає головну, відносно неспецифічну динамічну основу продуктивності всіх аспектів праці і спільного благополуччя людини.

Список використаних джерел

1. Апанасенко Г. Л. Избранные статьи о здоровье / Г. Л. Апанасенко. – К. : Здоров'я, 2005. – 48 с.
2. Булич Е. Г. Валеология. Теоретичні основи валеології : [навчальний посібник] / Е. Г. Булич, І. В. Мурахов. – К. : ІЗМН, 1997. – 224 с.
3. Віленський М. Я. Методологічний аналіз общего і особенного в поняттях «здоровий образ жизни» и «здоровый стиль жизни» / М. Я. Віленський, С. О. Авчиннікова // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 11. – С. 29-7.
4. Гончаренко М. С. Валеологічні аспекти формування здоров'я у сучасному освітньому процесі / М. С. Гончаренко, В. С. Новикова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 12. – С. 39-43.
5. Гороя В. И. идея системности в определении понятия здоровья / В. И. Гороя, Н. Ф. Петрова // Фундаментальные исследования. – 2006. – № 3 – С. 25-27
6. Марків О. Т. Здоров'я людини як фундаментальна цінність культури / О. Т. Марків // Гілея. Філософські науки. – 2009. – Вип. 27. – С. 176-182.
7. Міхєнко О. І. Валеологічна підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у вищому педагогічному навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Міхєнко Олександр Іванович. – Одеса, 2004. – 211 с.
8. Омельченко С. О. Теоретико-методологічні засади взаємодії соціальних інститутів у формуванні здоров'я та здорового способу життя особистості / С. О. Омельченко // Молодь і ринок. – 2007. – № 8 (31). – С. 68-73.
9. Оржеховська В. М. Здоров'язбережувальне навчання і виховання: проблеми, пошук / В. М. Оржеховська // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – № 4. – С. 29-31.
10. Терентьев О. В. Здоровье человека как объект философского аксиологического анализа : автореферат дис. кандидат философии наук : 09.00.01 / О. В. Терентьев. – М., 2008. – 21 с.

* * *